

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.36>

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У СВІТЛІ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО ЗРОСТАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Обіюх Н.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID: 0000-0001-8875-1658
e-mail: obiju2nm@gmail.com

Обіюх Н.М. Правові проблеми екологізації сільського господарства у світлі стратегії сталого зростання: сучасний стан та перспективи.

Стаття присвячена глибокому та всебічному дослідженню правових проблем екологізації в агросфері та аналізу сучасних підходів до екологічного управління в сільському господарстві. Автором досліджено поняття «стале сільське господарство» та його ознаки, а також розглянуто питання, чому на даний час екологізація є важливою складовою сталого сільського господарства.

У статті розглядаються правові питання щодо імплементації концепції екологізації в українському законодавстві. Зокрема, в контексті охорони земель в сільському господарстві та регулювання органічного сільського господарства. Проаналізовано сучасні напрями екологізації, які впроваджуються в західних країнах і поступово стають актуальними для України. Мова йде про органічне сільське господарство, захисне землеробство та агролісівництво. Встановлено, що агролісівництво є одним із ефективних прикладів екологізації сільськогосподарської діяльності в умовах фермерських господарств.

Автором проаналізовано останні зміни в законодавстві України (Земельний кодекс України, Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва...»), де передбачено нові механізми екологізації сільськогосподарської діяльності – такі як сертифікація, паспортизація земель, створення еколандшафтів в умовах фермерських господарств тощо. Вони є сучасними способами екологізації, які поступово починають впроваджуватись в агросфері в Україні, однак ще немає досконалого механізму їх нормативно-правового регулювання.

Також у даній статті проаналізовано окремі правові акти європейського законодавства, які висвітлюють питання екологізації та визначають сфери її застосування.

Автором запропоновано деякі важливі пропозиції та рекомендації стосовно доповнення окремих положень Закону України «Про оренду землі», необхідності розроблення правил, які будуть визначати порядок здійснення агролісівництва як перспективного напрямку сільськогосподарської діяльності в Україні. Встановлено необхідність затвердження порядку сертифікації земель сільськогосподарського призначення, призначених для здійснення органічного виробництва.

Ключові слова: агролісівництво, використання земель, екологізація, екологічні принципи, органічне сільське господарство, стале зростання, стале сільське господарство.

Obiiukh N.M. Legal problems of greening agriculture in the light of the sustainable growth strategy: current status and prospects.

The article is devoted to a deep and comprehensive study of the legal problems of greening in the agricultural sector and the analysis of modern approaches to environmental management in agriculture. The author has studied the concept of «sustainable agriculture» and its features, and also considered the question of why greening is currently an important component of sustainable agriculture.

There is considered legal issues regarding the implementation of the concept of greening in Ukrainian legislation. In particular, in the context of land protection in agriculture and the regulation of organic agriculture. The modern directions of greening, which are being implemented in Western countries

and gradually becoming relevant for Ukraine, are analyzed. We are talking about organic agriculture, conservation agriculture and agroforestry. It has been established that agroforestry is one of the effective examples of greening agricultural activities in farm conditions.

The author analyzes the latest changes in the legislation of Ukraine (Land Code of Ukraine, Law of Ukraine “On Basic Principles and Requirements for Organic Production...”), which provide for new mechanisms for the greening of agricultural activities – such as certification, land certification, creation of eco-landscapes in farm conditions, etc. They are modern methods of greening, which are gradually beginning to be implemented in the agricultural sector in Ukraine, but there is still no perfect mechanism for their regulatory and legal regulation.

This article also analyzes individual legal acts of European legislation that highlight the issues of greening and determine the scope of its application.

The author offers some important proposals and recommendations for supplementing individual provisions of the Law of Ukraine “On Land Lease”, the need to develop rules that will determine the procedure for implementing agroforestry as a promising direction of agricultural activity in Ukraine. The need to approve the procedure for certification of agricultural lands intended for organic production is established.

Key words: agroforestry, land use, greening, ecological principles, organic agriculture, sustainable growth, sustainable agriculture.

Постановка проблеми. Екологізація – це не просто термін, який використовується для позначення екологічних трендів у сучасному житті людини. Це новий спосіб управління в різних сферах суспільного життя. Екологізація як спосіб управління та організації діяльності людини вже завоювала авторитет та продовжує розвиватись, особливо в країнах Європейського Союзу. Про це свідчать приклади з європейської політики та законодавства. Насамперед хотілося б зазначити про Зелену угоду ЄС, що стала основним орієнтиром для європейців, які прагнуть рухатись в напрямку сталого та «зеленого» розвитку.

В Україні також відбуваються трансформації, пов’язані з переходом на європейські цінності та принципи. Ці зміни є, безперечно, позитивними й спрямовані на свідоме ставлення людини до проблем навколишнього середовища. В нашій державі серед численних проблем, які виникають як наслідки війни з російською федерацією, забруднення та деградація навколишнього середовища залишається першочерговою екологічною проблемою. Але водночас вона також тісно пов’язана із проблемою безпечного сільського господарства та здоров’ям людини.

Тому ми вважаємо, що на даний час важливо встановити, які шляхи розвитку екологізації сільського господарства в Україні та визначити, чи є врегульованим напрям екологізації на законодавчому рівні, дослідити нормативно-правовий базис в цій сфері.

Стан дослідження. Юридичною проблематикою екологізації сільського господарства займалися такі відомі українські вчені, як Н.С. Гавриш, В.М. Єрмоленко, Т.К. Оверковська, Д.С. Піддубна, О.М. Савельєва, В.Ю. Юхновський. Але на даний час змінюються завдання та принципи екологізації в умовах інтеграції до європейського простору, тому проблеми екологізації в сфері сільськогосподарської діяльності залишаються актуальними для України і потребують детального аналізу.

У зв’язку з цим **метою даної статті** є дослідження правових проблем екологізації агросфери та аналіз сучасних підходів до екологічного управління в сільському господарстві.

Вклад основного матеріалу. Сільське господарство як галузь економіки відіграє основну роль для суспільства, забезпечуючи продовольчі потреби. За останні 70 років сільське господарство еволюціонувало від місцевої галузі до глобальної, завданням якої є прогнати зростаюче населення світу з глобалізованими потребами. Інтенсифікація та розширення аграрного виробництва призвели до масштабного впливу на навколишнє середовище та клімат. Це створює певні загрози для здоров’я людей та стабільності харчових систем.

Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну наше сільське господарство розвивається в надскладних умовах. Основними викликами сьогодення є зменшення посівних площ на території України, здорожчання електроенергії та паливних матеріалів, забруднення земель відходами війни тощо. Все це ставить під загрозу забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Разом з тим важливим завданням для України залишається інтеграція в європейський простір та виконання перед Європейським Союзом вимог, визначених в Угоді про асоціацію з ЄС. Серед них – забезпе-

чення екологічно збалансованого сільського господарства та захист навколишнього природного середовища відповідно до «Цілей сталого розвитку».

Після підписання у 2019 році «Зеленої угоди» [1] Європейський Союз стрімко розвиває своє законодавство задля досягнення екологічних цілей та завдань, які спрямовані на подолання зміни клімату та перехід до стратегії «сталого зростання». Дана стратегія передбачає побудову ресурсо-ефективної, сталої та конкурентоспроможної економіки, використання європейського лідерства у розробці нових процесів і технологій, включаючи зелені технології, використання інтелектуальних мереж у масштабах ЄС, зміцнення конкурентних переваг у бізнесі [2]. Такий підхід дозволить ЄС досягти кліматичної нейтральності та озеленення європейської економіки.

На даний час в Європейському Союзі приймаються нові стратегії з питань використання та збереження природних ресурсів, спрямовані на досягнення так званого низьковуглецевого розвитку (зокрема, Стратегія з охорони біорізноманіття на період до 2030 року, Грунтова стратегія ЄС до 2030 року, Стратегія «від лану до столу»).

За визначенням Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), «стале сільське господарство – це ведення сільського господарства екологічно чистими способами, що дозволяє задовольняти потреби суспільства в продуктах харчування, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [3, с. 12]. Крім того, стале сільське господарство розглядається як «ефективне виробництво безпечної, високоякісної сільськогосподарської продукції у спосіб, що захищає та покращує навколишнє середовище, соціальні та економічні умови фермерів, а також гарантує здоров'я та добробут усіх вирощуваних видів» [4]. При цьому в концепції «сталого сільського господарства» переважає екологічна складова, яка повинна бути покладена в основу здійснення сільськогосподарської діяльності. Основними елементами сталого сільського господарства є агролісомеліорація, змішане землеробство, багаторазове вирощування культур та сівозміна [5].

Екологічні норми, принципи і стандарти займають важливе місце у регулюванні сільськогосподарської діяльності. На даний час сільське господарство переходить на екологічні принципи, щоб запобігти та не допустити забруднення навколишнього середовища та, зокрема, природних ресурсів. Екологізація є основним напрямом розвитку сільського господарства в розвинутих європейських країнах. Україна також прагне розвивати сільськогосподарське виробництво на екологічних засадах.

Європейські реформи, які здійснюються в рамках Спільної аграрної політики ЄС, передбачають заходи щодо впровадження сталого сільського господарства, підтримуючи сільськогосподарські системи з низькими витратами. У програмі ООН «Порядок денний на XXI століття» визначено, що головною метою сталого сільського господарства є збільшити виробництво харчових продуктів сталим способом і підвищити продовольчу безпеку. Деградація сільськогосподарських земель та зниження родючості ґрунтів є основною загрозою для продовольчої безпеки [6].

Одним із напрямів екологізації в сільському господарстві є зменшення забруднення навколишнього середовища. Як свідчить практика, сільське господарство відноситься до основних джерел антропогенного забруднення. При цьому основними факторами забруднень виступають: використання пестицидів і агрохімікатів на полях в період вирощування сільськогосподарських культур, забруднення стоками тваринницьких ферм, неправильне поводження з відходами. Усі ці фактори значно погіршують якість водних та земельних ресурсів, негативно впливають на стан біорізноманіття.

Тому на сьогодні потрібно розробляти ефективні методи боротьби із сільськогосподарським забрудненням навколишнього середовища за допомогою інтегрованих підходів, заснованих на використанні сучасних знань та інноваційних технологій. Наше завдання – проаналізувати сучасні інтегровані підходи в екологічному управлінні в агросфері відповідно до українського та європейського законодавства. У зв'язку з цим розглянемо 3 основні компоненти сталого сільського господарства, а саме: органічне сільське господарство, захисне сільське господарство та агролісівництво.

1. **Органічне сільське господарство** – цілісна сільськогосподарська система, яка забезпечує сприятливе існування агроєкосистеми. Практика ведення органічного сільського господарства забороняє використання синтетичних речовин, таких як хімічні добрива, пестициди, генетично модифіковані організми, зосередивши увагу на покращенні родючості ґрунтів за допомогою управління органічними речовинами, сівозміни та біологічної боротьби із шкідниками. Чис-

ленні дослідження показують, що органічне землеробство має багато переваг для навколишнього середовища і природних ресурсів.

У світі все більше зростає інтерес до виробництва органічної продукції. Вітчизняний споживач стає більш обережним та вимогливим до вибору продуктів харчування. Відповідно до «Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року» Україна має великий потенціал розвитку органічного сільського господарства, особливо з урахуванням площ сільськогосподарських угідь, гарної родючості ґрунтів, географічної близькості до країн-споживачів органічної продукції.

Останні роки Україна входить до ТОП 5 експортерів органічної продукції до ЄС. Органічна продукція складає близько 2% загального імпорту агропродовольчих товарів до ЄС. Зокрема, у 2022 році до ЄС було ввезено 2,73 млн. тонн органічної сільськогосподарської продукції, більше 8% якої припадає на Україну. Україна як кандидат у члени ЄС може посилити органічний ринок ЄС та зменшити його залежність від імпорту органічної продукції з країн, поза межами Європи [7].

З метою адаптації аграрного законодавства України до європейського 10 липня 2018 року було прийнято Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (далі – Закон № 2496), який регулює виробництво та сертифікацію органічної сільськогосподарської продукції.

Основними новелами цього Закону є:

- запровадження Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції, та Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва;
- регламентація прав та обов'язків органів сертифікації у сфері виробництва та обігу органічної продукції;
- чітко визначено вимоги до виробництва основних видів органічної продукції у галузях сільського господарства – органічного виноробства, рослинництва, тваринництва, птахівництва, бджільництва, грибництва, аквакультури;
- деталізовано вимоги до маркування органічної продукції;
- визначено вимоги щодо обмеження використання окремих речовин у процесі органічного виробництва.

В новому Законі більш деталізовано вимоги до перехідного періоду. Так, відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону «датою початку перехідного періоду є дата укладення між оператором та органом сертифікації договору на проведення сертифікації. Тривалість перехідного періоду визначається залежно від галузі органічного виробництва. За результатами проведення першої інспекції оператора органом сертифікації ця дата може переглядатися залежно від галузі органічного виробництва з урахуванням методів господарювання оператора, застосування інгредієнтів і компонентів, дозволених законодавством у сфері органічного виробництва» [8]. Так, для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду для вирощування однорічних культур не може бути менше ніж 24 місяці до початку посіву, а для багаторічних культур не може бути менше ніж 36 місяців до першого збирання органічної продукції.

Для виробництва органічної аквакультури щодо водних об'єктів, які не можуть бути висушені, очищені та дезінфіковані, тривалість перехідного періоду становить 24 місяці; щодо водних об'єктів, які були висушені, очищені та дезінфіковані – становить шість місяців.

Перехідний період для тваринництва не може бути менше ніж 12 місяців для коней і жуйних тварин; шість місяців – для дрібних жуйних тварин і свиней, худоби для виробництва молока; 10 тижнів для птиці, призначеної для виробництва м'яса, шість тижнів для птиці, призначеної для виробництва яєць.

Попри позитивні положення, в Законі № 2496 не передбачено вимог, які б визначали критерії для прийняття рішення про придатність сільськогосподарських угідь для органічного виробництва. Безперечно, оцінка сільськогосподарських угідь для виробництва органічної продукції рослинного походження є належною гарантією виробництва такої продукції. Відсутність правового регулювання такої оцінки ставить під сумнів дану гарантію. Оцінка придатності земель для органічного рослинництва повинна ґрунтуватися не тільки на основі якості ґрунтів і рослин, які планують вирощувати, але й на віддаленості цих земель від джерел забруднення. Слід також враховувати накопичений вміст забруднюючих речовин у ґрунті на відповідних земельних ділянках [9].

На нашу думку, придатність сільськогосподарських земель до органічного виробництва має бути засвідчена відповідним екологічним сертифікатом. В основі сертифікації земель, призначе-

них для вирощування органічної продукції, має бути екологічна оцінка якості та продуктивності ґрунтів, яка повинна здійснюватись незалежним експертним органом.

2. **Захисне сільське господарство** – це підхід до управління агроекосистемами, який спрямований на підвищення продуктивності, збільшення біорізноманіття та підтримку екосистемних послуг. Він ґрунтується на трьох основних взаємопов'язаних принципах: мінімальне порушення ґрунту, постійне органічне покриття ґрунтів (з посівами або покривними культурами) і сівозміна. Як показують дослідження, таке сільське господарство може зменшити ерозію, покращити стан ґрунтів та посилити поглинання вуглецю.

Мінімальне порушення ґрунту характеризується поверхневим обробітком, що включає оранку та підготовку ґрунту до висаджування рослин. Такий спосіб землеробства має ряд екологічних переваг: регулювання вологи, утримання вуглецю, захист поверхневих ґрунтів від ерозії, підвищення родючості через збільшення запасів азоту, покращення якості ґрунтів, води та повітря. Усі ці фактори мають велике значення для зменшення вразливості сільськогосподарських систем і підвищення їх здатності до адаптації до зміни клімату.

Вітрова і водна ерозія, втрата біорізноманіття, мінералізація ґрунтів, забруднення земель добривами і пестицидами є проблемами глобального масштабу, які вимагають серйозних заходів із покращення стану навколишнього середовища. Диверсифікація сільськогосподарських культур – це формування збалансованого набору культур у сівозміні, що дозволяє використовувати їх природне поєднання для підсилення ефективності господарювання та уникнення залежності від монокультури [10, с. 136].

Постійне органічне покриття ґрунту залишками або покривними культурами (бобовими, зерновими або іншими, висадженими між основними культурами). Дійсно, покривні культури покращують властивості ґрунтів, допомагають зменшувати прояви ерозії ґрунтів, зберігати вологість та збільшувати біорізноманіття в агроекосистемі.

Зазначені принципи захисного землеробства застосовуються в усіх системах вирощування сільськогосподарських культур, але їх необхідно адаптувати до конкретних вимог культур відповідно до природних умов кожного сільськогосподарського регіону.

Сучасні методи захисного сільського господарства розробляються та застосовуються на основі державних програм з розвитку сільського господарства. В Європейському Союзі принципи та практики ведення захисного сільського господарства визначаються на основі Спільної аграрної політики (CAP), а також на основі національних програм розвитку сільського господарства.

Спільна аграрна політика ЄС передбачає стимулювання фермерів до використання цих практик за допомогою «зелених прямих платежів», які фінансуються із фондів ЄС. «Зелені платежі» є першим інструментом європейських зелених ініціатив у галузі сільського господарства. Другий інструмент – це політика розвитку сільських територій, що дозволяє національним, регіональним і місцевим органам влади розробляти свої індивідуальні програми розвитку сільської місцевості та підтримує серед іншого кліматичні заходи, включно із методами збереження сільського господарства. Ці програми фінансуються фондами ЄС спільно з регіональними чи національними фондами [11].

У зв'язку з тим, що ґрунти є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, а також невідновлюваним природним ресурсом, в законодавстві ЄС значна увага приділяється саме охороні ґрунтів земельних ділянок [12, с. 24]. З цього приводу слід згадати про «Тематичну стратегію захисту ґрунтів», яку було затверджено рішенням Європейської комісії від 22 вересня 2006 року.

3. **Ведення агролісівництва.** Агролісівництво передбачає інтенсивну інтеграцію дерев у системи рослинництва і тваринництва для створення екологічних, економічних та соціальних переваг. Це може приймати різні форми, включаючи озеленення, лісове пасовище та лісове господарство. Агролісівництво може збільшити загальну продуктивність ферми, підвищити стійкість до зміни клімату, покращити біорізноманіття та забезпечити важливі екосистемні послуги, такі як поглинання вуглецю та стійкість ґрунтів. Однак це часто потребує додаткових інвестицій та складного управління, що може бути перешкодою для впровадження [13, с. 422].

На думку сучасних науковців, агролісівництво – відносно новий напрямок господарювання, який поєднує у собі одночасне вирощування на одній і тій же ділянці деревних рослин і сільськогосподарських культур, а також інтегрує деревну компоненту і тваринництво [14].

Системи агролісівництва вже прийняті у багатьох частинах світу. Головними типами агролісівництва є: захисні лісові смуги; орно-лісове агролісівництво; лісові і агролісові пасовища; лісові

ферми, лісові сади. Завдяки створенню вказаних типів систем агролісівництва досягаються значні екологічні та економічні переваги на землях, які використовуються в сільському господарстві [15, с. 37]. Вони виступають свого роду як еколандшафти, які об'єднують території сільськогосподарського використання та окремі природні ділянки (лісові, водні, рекреаційні), що виконують певну екологічну функцію. Тому значення цих територій є унікальним для поєднання фермерської справи та здійснення інших видів діяльності.

Фермери застосовують методи агролісівництва з різних причин – з метою збільшити свою економічну стабільність, а також оптимізувати управління природними ресурсами та їх охорону. Агролісівництво розглядається як метод залучення дерев та інших деревних видів рослин у різні типи сільськогосподарської діяльності. По суті використання деревних рослин повинно призводити до підвищення або біологічної продуктивності, чи економічної віддачі системи, або і того, й іншого разом [16].

Слід підкреслити, що, зокрема, традиційний лісорозплідник як спеціалізоване господарство з вирощування посадкового матеріалу для лісокультурних робіт, не вважається системою агролісівництва. Нею також не є лісові угіддя, організовані лише для отримання лісових ресурсів. Агролісівництво включає поєднання вирощування дерев з іншими галузями, такими як рослинництво, тваринництво або виробництво грибів, управління лісовими угіддями для збільшення різноманіття спеціальних продуктів лісу.

На думку Стойко Н., агролісівництво – екологічно обґрунтований метод управління природними ресурсами, за якого поєднується впорядкування угідь із сільськогосподарськими культурами та деревною рослинністю. На практиці це дає змогу покращити виробництво з метою збільшення соціальних, економічних та екологічних вигід для землекористувачів на всіх рівнях. Окрім того, агролісівництво має вагомe значення для малих фермерських господарств та інших сільських жителів, оскільки це може поліпшити їхнє продовольче забезпечення, доходи й здоров'я [17, с. 35].

Одним із прикладів агролісівництва, які можуть застосовуватись в умовах фермерських господарств, є створення полезахисних лісових смуг. Це має безліч екологічних переваг. Однією з найважливіших є підвищення біорізноманіття за рахунок створення осередку для існування живої природи, а зменшення використання хімічних добрив і пестицидів дозволяє отримати органічні продукти та стимулювати розвиток бджільництва.

Звісно, глобальні ініціативи з відновлення лісів на планеті, такі як Боннський виклик, що передбачає створення 350 млн. га лісів до 2030 року, ставлять на меті боротьбу зі змінами клімату, де агролісівничим системам відведено значну роль, адже їх не можна зрівняти із плантаційним вирощуванням енергетичних культур чи монокультур. Таким чином, агролісівництво – це різноманітна, продуктивна, здорова і стійка система землекористування, на яку необхідно орієнтуватися при переході на екологічно збалансоване природокористування [18].

Поняття «полезахисні лісові смуги» закріплено у постанові Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 650 «Про затвердження Правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення». Полезахисні лісові смуги – це штучно створені насадження лінійного типу для захисту сільськогосподарських угідь від негативного впливу природних та антропогенних факторів [19].

Слід зазначити, що відповідно до статті 22 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) полезахисні лісові смуги віднесено до земель сільськогосподарського призначення. В ч. 1 статті 37-1 ЗК України визначено, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення, призначені для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення, можуть використовуватись їх власником чи землекористувачем також для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без зміни цільового призначення таких земельних ділянок.

Крім того, врегульовано їх передачу в оренду. Згідно ч. 7 статті 37-1 ЗК України «земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, можуть передаватись у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації» [20].

Отже, наявність на землях сільськогосподарського призначення полезахисних лісових смуг не призводить до зміни цільового призначення таких земельних ділянок. Слід зазначити, що саме

власник або землекористувач вирішує, як використовувати йому земельні ділянки, розташовані під полежахисними лісовими смугами. Спосіб використання земель залежить насамперед від виду деревних рослин, які були там висаджені. Можливо, це будуть не лише захисні зелені насадження, але й території, які можуть використовуватись для розміщення пасіки, заготівлі кори або лікарських рослин.

Також в сучасних умовах перспективним є вирощування на полежахисних лісових смугах енергетичних культур, які можуть давати «...сировину для переробки на біопаливо, зокрема, декілька видів верби, міскантус, павловнія» [21].

Залежно від розташування та призначення виділяють такі види полежахисних лісових смуг: розташовані у рівнинних умовах (продувні, ажурні, ажурно-продувні); стокорегулювальні; прирощувальні; прибалкові; придорожні; садозахисні та інші полежахисні лісові смуги, у складі приканальних, затишкових, прифермських, меліоративно-кормових, протиерозійних і донних захисних лісових насаджень.

Як передбачено у постанові КМУ № 650, створення (відновлення) полежахисних лісових смуг здійснюється шляхом садіння саджанців або висівання насіння деревних порід та чагарників, а також природного поновлення на місці загиблих насаджень після їх вирубування. При цьому застосовують способи і схеми змішування, що відповідають місцевим ґрунтово-кліматичним та іншим умовам. Нові полежахисні лісові смуги створюються з метою завершення системи захисних лісових насаджень відповідних територій згідно «Правил відтворення лісів», затверджених постановою КМУ № 303 від 1 березня 2007 року.

Замовником створення лісосмуги може бути ОТГ, агропідприємство, державне підприємство, приватне підприємство, фермер. Роботи з проектування лісосмуг в Україні можуть виконувати лише державні підприємства. Слід зазначити, що в постанові № 650 детально не врегульовано порядок створення полежахисних лісових смуг на землях сільськогосподарського призначення, що є певним недоліком законодавства. Враховуючи, що підставою для створення зелених насаджень є проекти землеустрою, які розробляються відповідно до вимог Закону України «Про землеустрій», це питання потребує більш детального регулювання.

Створення полежахисних смуг передбачає здійснення спеціальних агроекологічних заходів, зокрема, таких як меліорація та заліснення. Особливо це важливо для земель, які упродовж тривалого часу використовувались у сільському господарстві і мають низьку родючість. Закон України «Про меліорацію земель» визначає, що «агрорісотехнічна меліорація земель – це здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення докорінного поліпшення земель шляхом використання ґрунтозахисних, стокорегулюючих та інших властивостей захисних лісових насаджень» [22]. З цією метою формуються такі поліфункціональні лісомеліоративні системи, як площинні (протиерозійні) захисні лісонасадження та лінійні полежахисні лісонасадження.

Однією з ключових складових агролісомеліорації є використання екологічних методів. Такі підходи включають створення захисних лісосмуг, які не лише захищають поля від ерозії, але й сприяють збереженню вологи у ґрунті. Таким чином, фермери можуть зменшити витрати на зрошення та підвищити врожайність своїх культур. Крім того, лісосмуги виконують роль природних бар'єрів, що захищають поля від сильних вітрів та зменшують ризик втрати врожаю [23]. Піддубна Д.С. наголошує на важливості такої функції полежахисних лісових смуг, як «забезпечення природного середовища існування біологічних організмів» [24], що дуже важливо для регулювання біоценозів.

Агрорісівництво має бути невід'ємною частиною фермерської діяльності з урахуванням екологічних аспектів. Особливо важливо здійснювати агролісівництво на малопродуктивних сільськогосподарських землях. Якщо землі втратили свої корисні властивості після тривалого використання, їх необхідно відновлювати. Тому агролісомеліорація безперечно створює позитивний екологічний ефект для подальшого використання земель.

На нашу думку, агролісівництво доцільно включати в договір оренди земельних ділянок, які використовуються для вирощування агрокультур. Через 5 років використання таких земель можуть початися процеси виснаження ґрунтів, і це є несприятливим фактором для їх подальшого використання в сільському господарстві. Тому важливо передбачити цей аспект та визначити його в договорі оренди. У зв'язку з цим, вважаємо за потрібне внести доповнення до Закону України «Про оренду землі» стосовно визначення обов'язку орендаря проводити агролісотехнічні заходи кожні п'ять років протягом орендного використання земельної ділянки. Цей період має бути за-

фіксований в договорі оренди земельної ділянки та погоджений сторонами. Крім того, в договорі слід передбачити, що власник земельної ділянки (орендодавець) та орендар повинні розробити спільний проєкт з відновлення земельної ділянки.

Отже, перехід до сталого сільського господарства є першочерговим завданням розвитку сільськогосподарської політики в Україні, щоб досягти екологічних цілей, які передбачені в спільних законодавчих документах України та ЄС.

Висновки. В умовах переходу України до сталого сільського господарства важливо впроваджувати екологічні підходи до здійснення агровиробничої діяльності. Екологічні норми та принципи є важливою складовою ефективного сільського господарства. На даний час на законодавчому рівні зроблено важливі кроки щодо розвитку екологічних аспектів у сільському господарстві, зокрема, запровадження вимог до органічного виробництва, сертифікації органічної продукції, здійснення агролісівництва та відновлення земель тощо. Разом з тим, в подальшій перспективі стоїть завдання щодо прийняття нових нормативно-правових актів, які будуть регулювати питання екологічної оцінки та сертифікації земель, призначених для органічного виробництва, а також врегулювання правових питань щодо створення систем агролісівництва. У світлі цих проблем слід на законодавчому рівні передбачити механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів аграрного підприємництва для ефективного вирішення питань екологічного управління сільським господарством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The European Green Deal: Communication from the Commission to the European Parliament (December 11, 2019). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0640>.
2. Europe 2020. Strategy for smart, sustainable and inclusive growth: European Commission (March 3, 2010). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.
3. Building a common vision for sustainable food and agriculture : principles and approaches. *Food and Agricultural Organisation of the United Nations*, 2014. URL: <https://openknowledge.fao.org>.
4. Kennedy Dzama, James Bennett, Godswill Makombe. Theoretical and practical considerations in the development of a methodological framework for evaluating sustainability of low-input farming systems in developing countries. *Environmental and Sustainability Indicators*. 2020. Vol. 8 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2665972720300404>.
5. Falk B. *The Resilient Farm and Homestead: An Innovative Permaculture and Whole Systems Design Approach*. Chelsea Green, 2013. P. 61–78.
6. Horvath G. (2008) Some legal aspects of agri-environmental efforts in the Common agricultural policy. URL: https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/evropa/horvath_gergely.pdf.
7. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року: проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2024 р. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/stratetiia-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-do-2030-roku>.
8. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 № 36. Ст. 275.
9. Ignatenko I. Legal aspects of development of organic agriculture in Ukraine in the context of European integration. *Economics of Agriculture*, 2020. No. 3 (67). P. 973–990.
10. Фраєр О.В. Диверсифікація культур для підтримання сталості розвитку сільського господарства. *Вісник Сумського національного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2018. Вип. 6. С. 134–137.
11. EU Policy. Conservation Agriculture (2019) / European Environmental Agency. URL: <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/metadata/adaptation-options/conservation-agriculture>.
12. Оверковська Т.К. Особливості правового регулювання управління у сфері використання та охорони земель України. *Публічне управління і право: історія, теорія і практика*. 2021. Вип. 1. С. 17–25.

13. Saikanth D. & others. Advancing Sustainable Agriculture: Comprehensive Review of Optimizing Food Production and Environmental Conservation. *International Journal of Plant and Soil Science*. Vol. 35. Issue 16. P. 417–425.
14. Агролісівництво: еколого-збалансований розвиток: навч. посіб. / О.Т. Урушадзе та ін.; за наук. ред. О.І. Фурдичка. Херсон, 2019. 481 с.
15. Юхновський В.Ю. Агролісівництво – новітній етап розвитку агролісомеліорації. *Лісівництво, деревообробка та озеленення: стан, досягнення та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Харків, 22-23 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 37-38.
16. Савельєва О.М. Загальні засади розвитку агролісівництва в правовому механізмі сталого розвитку сільських територій. *Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні*: монографія / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків: Право, 2016. С. 238–254.
17. Стойко Н. Екосистемний підхід до вирішення проблеми ерозії ґрунтів в Україні. *Аграрна економіка*. 2020. Т. 13. № 1-2. С. 29–38.
18. Лобченко Г. Полезахисні смуги – радянський пережиток чи світовий тренд (березень 2020). URL: <https://superagronom.com/blog/674-polezahisni-smugi--radyanskiy-perejitok-chi-svitoviy-trend>.
19. Про затвердження Правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 650. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2020-%D0%BF#Text>.
20. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
21. Олійник Є. Енергетичні рослини, придатні для поширення в Україні: оновлений реєстр сортів (2023). Sustainable Agribusiness Forum. URL: <https://saf.org.ua/news/1734>.
22. Про меліорацію земель: Закон України від 14 січня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 11. Ст. 90.
23. Переваги та перспективи агролісомеліорації для аграріїв. *Агролайф* (20 червня 2024). URL: <https://landlord.ua/agrolife-en/agrolisomeliorsiya-perevagi-ta-perspektivi-dlya-agrariyiv>.
24. Піддубна Д.С. Полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження – невідемні складові органічного виробництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 85–91.